

SZABÓ Máté

PhD-hallgató

Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar, Pécs

PhD student

University of Pécs Faculty of Economic Sciences, Pécs, Hungary

porgolin@gmail.com

**AZ 1879. ÉVI ERDŐTÖRVÉNY HATÁSA A DRÁVA MENTI
ERDŐGAZDÁLKODÁS FEJLŐDÉSÉRE**

*THE EFFECT OF THE FOREST LAW OF 1879
ON THE DEVELOPEMENT OF THE FOREST MANAGEMENT
ALONG THE DRAVA*

ABSTRACT

In the essay I examine how the manors manage their forests on this territory which was famous about its old slavonic oak forests at that time. I was excited about that what kind of forest management system was built in the 19th century in the manors which are located in this the region. I dealt with every manors which are located in the right and the left side of the Dráva. At the very beginning of my essay I point out what the forest given to the members of the society of the 19th century. I do this, because I would like to show that why the forest was so important for the men of the age. Furthermore, I point out what kind of changes happened by the Forest Law of 1879 in the lifes of the involved and in their farming methods. I show forestry specificities of the manors along Drava river that I examined and separately evaluated their management, organizational, profit taking and afforestation methods. Finally, I examine that how much the qualitative forestry is related to the modern wood industry.

Kulcsszavak: modernizáció, erdő, uradalom, erdőgazdálkodás, erdőtörvény

Keynotes: modernization, forest, manor, forestry, forest law

1. Bevezetés

Dolgozatom a magyar gazdaság történetének egy érdekes időszakának viszonyaiba próbál bepillantást nyújtani a Dráva menti erdőgazdálkodás fejlődésének bemutatásán keresztül. A dél-dunántúli erdők történetével már eddig is többen foglalkoztak. Magyar Eszter vizsgálta az 1879. évi erdőtörvény hatásait a Somogy megyei erdőgazdálkodásra, feltárva a Festetics-hitbizomány erdőgazdálkodásának sajátosságait.¹ T. Mérey Klára az 1879 előtti erdőgazdálkodás történetét kutatta Somogy megyére vonatkozóan.² Nem született viszont érdemi vizsgálat az 1879 utáni Dráva menti térség uradalmi erdőgazdálkodásának áttekintésére, pedig az már önmagában is különlegessé teszi a témát, hogy a történeti Magyarországon a Dráva mente a latifundiumok hazája volt. Dolgozatomban „Dráva mente” alatt nemcsak a trianoni határok meghúzása utáni mai magyar oldalt értem, hanem a szlavóniai erdőségek jelentős részét is. Teszem ezt azért, mert a magyar oldal birtokosai sokszor a horvát oldal birtokosai is voltak, s gazdálkodásuk értelemszerűen a dualizmus korában nem vált szét magyar és horvát oldalra. Vizsgálatomhoz széleskörű levéltári forráskutatást folytattam, de mellette természetesen figyelmet fordítottam a korabeli és mai szakirodalomra, statisztikákra is. A kutatás során a ludbregi, a berzencei-csurgói, a babócsai, a belcsapusztai, az erdőcsokonyai, a somogytarnócai, a lakócsai, a verőcei, a dárdai és a bellyei uradalmak erdőgazdálkodását vizsgáltam. Kutatásom során alapvetően arra voltam kíváncsi, hogy a piacgazdaság korában hogyan változott meg az erdőgazdálkodás rendszere, s hogyan alkalmazkodtak az uradalmak a megváltozott külső feltételekhez.

2. Milyen volt az 1879. évi erdőtörvény előtti erdőgazdálkodás?

A tradicionális társadalmaknak fontos volt, hogy a lakóhelyük közelében megfelelő méretű és minőségű erdők legyenek, amelyek ki tudták elégíteni a települések és közösségek számtalan formában megjelenő igényeit. Hogy mit adott az erdő az embernek, az népességenként, kultúránként, avagy az erdők jellegéből is következően igen sokféle volt. Ha a magyarországi erdőségek funkcióira tekintünk, akkor először is azt emeljük ki, hogy az erdők sokáig élelemforrásként funkcionáltak. Gondoljunk csak a vadászat számtalan formájára; a különböző ehető növények, bogyók, erdei gyümölcsök, gombák szerepére. Azonban a mezőgazdasági termelési technika javulásával, valamint a vadászati jogok, illetve a szabad erdőélés megszorítása miatt e funkció a 19. században látványosan lecsökkent. Továbbra is nagy volt a jelentősége az erdőkből kinyerhető építési alapanyagoknak.³ A fa univerzális alapanyag volt a

20. század közepéig. Építési anyagként való hasznosítása a régi tömés-házak, falazatok, gerendák, lécek, tetőfedő anyagok, deszkák esetében meghatározó jelentőségű volt. De az emberek bútoraik és egyéb háztartási eszközeik nagy része is az fából készült. A hamuzsír-készítés iparága is csak erdőkben alakulhatott ki. A fa, mint piaci termék az 1780-as évektől meginduló agrárkonjunktúra idején egyre fontosabbá vált. A fa ára folyamatosan emelkedett, amivel felértékelődtek az erdős területek. Az erdei jövedelmek nagyon fontosak voltak a 19. század első felében az uradalmak számára. A mezőgazdasági termelés eszközigénye, a görék, csűrök, pajták, karamok, istállók építése leginkább fát igényelt. A technikai eszközök is nagyon sokáig fából készültek (szelelőlapátok, faekék stb.) Az 1840-es évektől már Magyarországon is megkezdődő, majd az ötvenes évektől felgyorsuló közlekedés-fejlesztési lépések, s főleg a vasútépítés hatalmas faipari konjunktúrát alakítottak ki (talpfa, vasúti kocsik belső bútorzata, távirópózna, hidak stb.). A gátépítéseknél a rőzsefalak építése szintén fát feltételezett. Mindebből látható, hogy az erdőre, a fára hatalmas társadalmi szükséglet volt. A faanyag árának emelkedését azokon a helyeken, ahol jó piaca kínálkozott, tervszerűtlen irtásokkal használták ki, de az erdő felújítására az esetek döntő többségében már nem gondoltak.⁴

3. Az erdőirtások és az 1879. évi erdőtörvény

A 19. század második felére jelentősen felgyorsultak az erdőirtások Magyarországon. Ezek legfőbb oka a területnyerés volt a gabonatermelés bővítéséhez. Ez persze nem volt új: a 19. század elején már Nagyváthy János is azt állapította meg, hogy „az elmúlt századnak közepén azt tartották a német országiak közönségesen, hogy a fejsze kitérjen a sarló előtt mindenütt. Amellyel azt akarták mondani, hogy az erdőket ki kell irtani, és szántóföldnek fordítani. Az említett példabeszédnek erősítésére Eckhart azt mondja: a fának fogyatkozása miatt egy sem, de a kenyér szűkében sokan meghalnak. Merem mondani, hogy ha Eckhart most élne és kemény telek idején népesebb városainkat megjárna több hideg miatt szenvedő embert találna, mint éhhalókat: mert a magyarok is úgy gondolkodván, mint a németek, kivált a közös birtokokban általában: az uradalmakban pedig a közeli erdőket, a kímélés nélkül kiirtották sok helyen.”⁵ A legnagyobb árnövekedés a különböző fafajú rönktermékeknél volt megfigyelhető. Nagy veszélyt jelentett ugyanakkor az erdőkön többnyire szakmaiatlan módon történő a gazdálkodás. Az új erdőtörvény az uradalmak gazdálkodásában ezt a három tényezőt megpróbálta szabályozni és folyamatosan kontrollálni.

Az 1879. évi XXXI. tc. rendelkezései szerint a térségben az állami kezelés alá tartozó erdőbirtokok vezetését a kaposvári állami erdészeti hivatal látta el; a nem állami kezelés alatt levő, de kötött erdőbirtokok kezelésének ellenőrzését pedig a pécsi kerületi adófelügyelőség végezte.⁶ Az új erdőtörvény teljesen új alapokra helyezte az uradalmi erdőgazdálkodás módját, hiszen egyre inkább törekedtek a tulajdonosok a megfelelő szakmai ismeretekkel rendelkező szakembergárda alkalmazására. Egyrészt azért, mert az új rendelkezéseknek próbáltak megfelelni, másrészt pedig a konjunktúra volt a jó minőségű fatermékek értékesítése terén. Több jelentősebb faipari vállalkozás is megalakult már ekkorra az általam vizsgált területen, amelyek jelentős piacot biztosítottak az uradalmaknak.

Az erdész szakemberek hozták a professzionális erdőgazdálkodási módszereket, velük jelent meg egy új szemlélet is, miszerint az uradalmi erdőgazdálkodást elkezdte meghatározni a hosszútávra történő gondolkodás; törekedtek az uradalmak a hosszú távon is fenntartható és jövedelmező erdőgazdálkodásra. Ügyelve arra, hogy a területükön meglegyen a termelési folytonosság, ami azt jelenti, hogy a tarvágott erdőterületeken nagy energiákat fordítottak a megfelelő felújítások kialakítására, s azok folyamatos ápolására. S tudva azt, hogy a jövőben ezekből a felújításokból lesznek azok az erdőterületek, amelyeken majd gazdálkodniuk kell. Ezt hosszú távon csak úgy tudták elérni, hogy a fiatal erdőktől az idősebb állományokig szakmailag figyelemmel követték minden erdészeti haszonvételi metódust, ami befolyásolhatta az erdőállományt. Továbbá minden uradalomban alkalmaztak erdőőröket, akik folyamatosan felügyelték az erdőt, ezzel is elejét véve a különböző károsító cselekményeknek.

Az uradalmak számára az erdőtörvény hatályba lépése után az egyik legfontosabb feladat a törvény által előírt üzemtervek elkészítése volt. Ezek az üzemtervek minden általam vizsgált uradalomban elkészültek az 1880-as években. Az üzemtervek minden esetben 10 éves ciklusokra szóltak. Ahhoz, hogy az üzemterveket el tudják készíteni, minden nagybirtokon kialakítottak különálló gazdálkodási egységeket, amelyeket erdőrésztleteknek neveztek el. Mindegyik saját azonosítóval is rendelkezett, a könnyebb beazonosíthatóság érdekében. Az üzemtervezési munkálatokkal párhuzamosan zajlott a térképezés: ekkor készültek el a pontos erdészeti térképek, amelyek nagymértékben javították az erdőrésztletek beazonosítását.

4. Az erdők hasznvételi lehetőségei

Az üzemtervek meghatározták, hogy milyen hasznvételi módszereket lehetett alkalmazni az éppen következő 10 éves ciklusban. E tevékenységeket az állami szervek folyamatos kontroll alatt tartották, amúgy engedélykötelesek voltak. Az 1879. évi erdőtörvény előtt az erdőkből történő hasznvételek szabályozatlan keretek között történtek. A legfontosabb szempont azonban az akkori tulajdonosok számára is az volt, hogy a lehető legnagyobb hasznot (lehetőleg készpénzben) termelje számukra az erdőterület. Az erdőtörvény hatályba lépése után ugyanerre törekedtek az erdő tulajdonosok, csak ekkor már államilag szabályozott keretrendszerben. Az országos viszonylatban a legelterjedtebb hasznvételi formák voltak az erdei faanyag-kitermelési munkálatok. Ezek legnagyobb részben tűzifa kitermelést jelentettek. „Tűzifával a kereskedés még kevésbé élénk. Legfeljebb helyben veszik azt, különösen mezővárosainkban azon lakosok, kiknek vonós marhájuk nincs.”⁷ Ez a terméktípus általában az erdőterület közelében elhelyezkedő településeken lett értékesítve vagy felhasználva. A másik elterjedt terméktípus a mufa volt. Ezek általában épületfához, szerszámokhoz jelentettek alapanyagot. További feldolgozása a század első felében főleg úgynevezett deszkametsző malmokban történt.

A 19. század második feléig a makkoltatás volt az egyik legnagyobb bevételt jelentő hasznvételi forma a Dráva menti erdőségekből, hiszen ekkoriban messze földön híresek voltak a makktermő erdők. Nagyváthy János híres, halála után megjelent könyvében a következőket javasolta az erdőgazdálkodók számára: „A makkolás a Gazdának a jó esztendőben ugyan megtölti az erszényét. A makktermesztés tehát nem utolsó gazdaság lévén, a Gazdának igyekezni kellene azon, hogy makkja bővön teremne. A hernyó és cserebogár (ha restelkedésünk miatt erőt vehet) a három esztendőre való makkolás nyereségét veszi el egyszerre. A sűrű erdők pedig annál kevesebbet teremnek. És így, ha haszon a makkból nagyobb, mint az épületfából a sűrű erdőt tanácsos (ha nem ritkán is) legalább több allékkal megszagatni. Az allék vagy vágott utak két mellékje gyakran hoz makkot.”⁸ Ebből a szakmai tanácsból is látszik, hogy az aktív, szakmai alapokra helyezett gazdálkodást javasolja az író, hogy így egy magasabb szintet érjen el a gazdálkodó. A 20. század elején Hirsch Alfréd is azt írja, hogy erdőkben különösen bővelkedett a Dráva mente vidéke. S ősidőktől fogva egyike volt az ország legnagyobb sertésstenyésztést űző vidékeinek.⁹ A makkhullás idejére távoli vidékekről is hajtottak disznó kondákat ezekbe az erdőkbe, ahol bérleti díj fejében felhizlalhatták a disznókat. „A disznó felnevelésére az a takarmány szolgál, melyet maga keres a legelőn vagy az erdőben. A hizlalás is gyakran tölgy vagy bükkmakkon történik,

különösen Szlavóniában és Szerbiában. A tölgy előnye a bükkal szemben, hogy puha húst és szalonnát nevel.”¹⁰ A makkszezon elmúltával a kereskedők a disznókat elhajtották a legfőbb piacaik felé, később, a vasútvonalak kiépülésével már modernebb szállításra is volt lehetőség.

A gubacsszedés jelentős további mellékjövedelmet jelentett az erdőgazdálkodóknak a Dráva melletti erdőségekben. „Gubacs igen természetes, hogy hol sok tölgyes, cserfaerdő van, ott az időjárás sok gubacsot is szül. Leginkább az izraeliták bérlik ki e termékre nézve az erdőket, hetekig őriztetik és lassanként, amint hullanak a gubók, szedetik e nevezetes kereskedelmi cikket.”¹¹ Az állati bőrök kikészítése során mindig nélkülözhetetlen volt a cserzőanyag. Kezdetben a kocsányos tölgy gubacsából, a cserszömörce leveléből, fiatal hajtásából, ill. egyes fafajok (tölgy, lucfenyő, vörösfenyő, nyír) fiatal kérgéből vonták ki a csersavat. A 19. század vége felé jelentősen megnőtt a cserkéreg iránti igény Nyugat-Európában, ami által a magyar cserkéreg keresett erdei melléktermék lett. Olyannyira, hogy ebben az időben az erdőgazdálkodás céljaként rövid vágásfordulóval kezelt cserhántásos sarjerdőket terveztek.¹² A cserzéshez szolgált további jelentős mennyiségű alapanyaggal a tölgyfák kérgének lehántása is, amely ugyancsak népszerű mellékjövedelemnek számított. Az erdei legeltetést, mint haszonvételt az 1879-es erdőtörvényben meglehetősen részletesen szabályozták. Mindezt azért tették, hogy a fiatal erdőket, sarjadzásokat ne legeljék le, vagy ne pusztítsák el az állatok, ezzel is védtek az erdőfelújításokat, amelyekre kötelezve voltak a gazdálkodók, miután tarra vágták az erdőt.

A hamuzsír a kálium-karbonát köznapi neve volt egykoron, s nevét onnan kapta, hogy elsősorban fahamuból nyerték ki ekkoriban. Az oldata a bőrt sikamlóssá teszi. A fahamut régebben üveggyártásra, fehérítésre, salétromfőzésre, szappankészítésre, továbbá a berlini kék festék elkészítéséhez használták. A hamuzsír készítését csak olyan erdőkben végezték a 19. századra, ahová nem vezetett rendszeresen karbantartott szekérút és makkot sem termett. Ezek főleg olyan erdők voltak, ahol nagy mennyiségben rohadt el faanyag a megközelíthetlenség miatt amúgy is. Hamunak a legjobb fák a gyertyán, bükkfa, égerfa, nyírfa, fűzfa, kőrisfa, és a szilfa voltak. Az erdők hasznának mondták a kor emberei azt is, hogy a fák egyfajta villámhárítóként is funkcionáltak a viharok idején. Annyit jegyeztek meg ez ügyben, hogy „csak a dörgés idején alájok nem kell állani”.¹³

Végezetül említsük meg a vadászatot, mint az erdővel szoros kapcsolatban álló mellékhaszonvételt. Somogy és Baranya vadállománya mennyiségileg és minőségileg is a legjobb hírnévnek örvendett. Herceg Festetics Tasziló berzenczei vadászterületei és vadászatai világhírűek voltak. A vármegye főurainak legnagyobb részénél a vadállomány nem-

csak kímélésben és gondozásban részesül, hanem mesterségesen is tenyésztették és annyira szaporították, hogy az őszi vadászatokon egy napon 1000–2000 vad kerül terítékre. Nem véletlen, hogy e vadban gazdag vidék, a hatalmas szarvasbikák kilövésének lehetősége felkeltette a vadászszenvedélyéről híres herceg Hohenlohe figyelmét.¹⁴ Az apróvad tenyésztésénél leginkább az angol fácánfélékre fektették a hangsúlyt, melyek tojásait összeszedték és kotlóstyúkokkal keltették ki. De a nyúl- és fogolyvadászat is igen élvezetes itt. Szép vízivadászatok voltak a Dráva vidékén és a Balaton mentén elterülő nádasokban, ahol a vadrécék és vadludak nagy számban keltenek és tanyáznak. Az apróvadak elszaporodását, a kímélés, gondozás és tenyésztés mellett, a dúvadak rendszeres irtása is előmozdította. Nagyvad is bőven előfordul Somogyban, nemcsak a zárt vadaskertekben, de a szabad területeken is.¹⁵

5. Az uradalmi erdészetek irányítása

A vizsgált uradalmak hatalmas kiterjedésű latifundiumok voltak. Alábbi táblázatunk mutatja az uradalmak terjedelmét, tulajdonosait, valamint az erdők kiterjedését és arányát.

1.táblázat: A Dráva menti nagybirtokok terjedelme a 20. század elején
Table 1.: The size of the large estates along the Drava at the beginning of the 20th century

Uradalom neve	Tulajdonosa	Erdők területe (holdban)	Összes terület (holdban)	Erdők aránya (%-ban)
Berzencei-csurgói	gr. Festetich Tasziló	28 437	57 433	49,5
Babócsai	gr. Somssich Adolf (Béla)	2 080	107	5,1
Belcsapusztai	Kremzír Mór	32	778	4,1
Erdőcsokonyai	gr. Széchényi Géza	3 178	9 673	32,8
Somogytarnócai	gr. Széchényi Imre	4 655	13 734	33,9
Lakócsai	Zselicszentjakabi Apátság	2 222	6 768	32,8
Ludbregi	hg. Batthyány Ödön	3 131	6 628	47,2
Verőcei	hg. Schaumburg-Lippe Adolf	kb. 40 000	kb. 75 000	53,3
Dárdai	hg. Schaumburg-Lippe Adolf	kb. 27 000	49 208	54,8
Bellyei	Frigyes főherceg	kb. 50 000	101 000	49,5
Vajszlói	M. kir. tud. egyetemi alap	1 925	10 200	18,9

Források: Rubinek Gyula (1911); Várady Ferenc (1897); Kaposi Zoltán (2013); Obad–Obad (1998); H. Pálffy Ilona (1933)

Az uradalmak az erdőgazdálkodás irányítását nagyjából hasonlóan szervezték meg. A Festeticsek berzencei uradalmában az erdőterületek sok kisebb erdőrészből álltak, amelyek három gazdálkodási egységbe voltak felosztva az 1880-as évektől. Ezeket az egységeket erdőgondnokságoknak nevezték. A három központ Csburgon, Háromfa-Agaréven és Taranyban volt található. Mindegyik gondnokság élén egy okleveles erdőtiszt állt. Ők biztosították a gazdálkodás magas szintű szakmaiságát. Alájuk tartozott 1-1 szakvizsgával rendelkező erdőőr és 2-5 vizsgával nem rendelkező erdőőr is, aki a terepen történő operatív munkálatokért feleltek. Továbbá az erdőterületek folyamatos őrzéséért, amely kiterjedt az illegális fakitermelések és mellékhaszonvételek megakadályozására és felderítésére. Ilyen mellékhaszonvételek lehettek például az illegális legeltetés, makkoltatás, gombaszedés, vadászat. A feladataik közé tartozott a határjelölő és a különböző tiltásokat jelölő műtárgyak elhelyezése és folyamatos karbantartása is. Legeltetési tilalom esetén a tilalmi jeleket a csapások, a szomszédos legelők és egyéb mezőgazdasági területek határán kellett elhelyezniük. A fiatal erdők esetében holt sövényeket is alkalmaztak annak érdekében, hogy megakadályozzák az állatok fiatalos erdőterületekre történő belépését. Ezeken felül fontos volt a szerepük az erdőkre nagy veszélyt jelentő tüzesetek megakadályozásában is, hiszen káros gyújtogatások is előfordultak.¹⁶ Ennek a három erdőgondnokságnak a következő gazdálkodási szintje az erdőrészlét szintje volt, amelyek egy-egy földrajzilag jól elkülönül egységet képeztek. Az erdőtagokon belül megkülönböztettek erdőrészleteket is. Az erdőtagok szinte minden esetben el voltak teljesen határolva egymástól. Minden tag környezetétől független egység, a kerete a vágások vezetésére alkalmas keretül szolgált. Ez az elhatárolás történhetett utakkal, nyiladékokkal, árkokkal és határjelölő karókkal vagy oszlopokkal is. Az egy tagba foglalt erdőterületek kiterjedése 30 és 80 hold között mozgott. Mind az erdőrészletek, mind pedig az erdőtagok rendelkeztek saját azonosítóval is, amelyek az erdészeti térképeken is szerepeltek. A területek pontos beazonosíthatósága volt az alapja a professzionális erdőgazdálkodásnak.¹⁷ De nemcsak Berzencén és Lakócsán láthatunk efféle törekvéseket; a vajszlói uradalomban a gazdaság vezetői is arra törekedtek, hogy az akkor még gazdag erdőket „erdőgazdasággá” változtassák.

6. Termelés és értékesítés

Az értékesítéssel a 19. század második felében nem voltak problémái az általam vizsgált uradalmaknak, hiszen jelentős volt a kereslet az erdei termékek iránt, sőt sokszor előfordult az is, hogy még a helyi igényeket

sem tudták kielégíteni, így távolabbi vidékekről kellett helybe szállítani a fát vagy az abból készült termékeket. Az uradalmak által kezelt erdők jövedelmezősége természetesen növekedett is.

A 19. század végére az uradalmak kezdtek áttérni arra, hogy a helyi lakosok számára is lassan már csak készpénzre értékesítették a tűzifát, épületfát és a szerszámfát. Előtte megszokott volt, hogy munkavégzés ellenében biztosítottak fatermékeket a parasztságnak. A nagyobb értékű tarvágásokat sok esetben lábon értékesítették az uradalmak, nem akarták maguk irányítani a kitermelés folyamatát. A vajszlói uradalom a faanyagot nem kitermelt állapotban, hanem lábon értékesítette, ezt láthatjuk a lakócsai uradalom esetében is, ahol saját kitermelésű tarvágásokat nem végeztek. Ezen uradalomhoz tartozó erdőkben az uralkodó fafaj a kocsányos tölgy, a kőris és a gyertyán voltak. Előfordultak továbbá az éger, mezei juhar, nyár, fűz és vadkörte példányok is.¹⁸ A lakócsai tölgy „ős-erdők” jelentős részét az 1880-as években szintén letermelték főleg műfa, épületfa és szerszámfa számára. Ezek az erdők a kor erdészei szerint túlkorosak voltak, s az állaguk további romlását megakadályozandó lettek kitermelve. Továbbá nagy szerepe lehetett a tarvágások időzítésében az óriási igénynek a jó minőségű tölgy anyag iránt. A jó minőségű tölgy faanyag előállításához már az első üzemtervezéstől 100 éves vágásfordulókkal dolgoztak az uradalom nagy részén. A 20. század elejére a Dráva menti füzesek is gazdaságilag használhatóvá váltak, mivel a szabályozással az állandó vízborítottság megszűnt. Az árterületen elterülő 240 holdnyi erdő 95%-a fűzből állt, a fennmaradó 5%-on többnyire foltokban szürke, fehér és fekete nyár fordult elő. A közös ezekben az állományokban az volt, hogy sarjadzott eredettel rendelkeztek. Ezek az árterületi erdőrészek 30 éves vágásfordulókkal rendelkeztek. A cél az volt, hogy a nyarasok arányát javítsák a fűz kárára.

Az uradalmak szinte teljes egészében tövön, tehát lábon értékesítette a véghasználati korú állományait nyilvános árverések útján. Az évi fatermés jelentős része ment el az uradalmi tiszték, szolgák tűzifa járandóságának kielégítésére. Érdekességként megemlíteném, hogy a lakócsai plébános évenkénti tűzifa járandósága évenként változott, attól függően, hogy hány házaspár kötött házasságot előtte, mivel minden pár után kapott 1 ür köbméter hasábfát. Másrészt az uradalomban felmerülő épület és szerszámfa igénye is meghatározó volt. A fát az erdőből nem engedte az erdőtiszt kiszállítani egész évben csakis május és június hónapban. Ezzel is védték az utak minőségét. Továbbá ellenőrizhetőbbek voltak a szállítások. Ez az eljárás megmaradt az első világháborúig.¹⁹

Az uradalom területén a kitermelések után tuskóirtás következett, mely után mezőgazdasági területként használták a véghasználati terüle-

teket legalább négy évig. S azután legnagyobb részben kocsányos tölgy és cser makkvetés és csemeteültetés útján, részben a futóhomok jellegű területeken erdei és fekete fenyő csemeteültetés útján újították fel. A felújítás a homokos részeken azonban nem volt sikeresnek mondható, mivel ezek nagy része a 20. század elejére erdei tisztás lett. Egy további módszer volt az felújítások ápolásánál, hogy a sorközökben a felújítás megkezdésétől számított második évig részes művelésben engedtek különböző kapásnövényeket termelni, ezzel is arra törekedtek az erdészek, hogy visszaszorítsák a szedret és a csalánt, mint a csemetére veszélyt jelentő növényeket. További már általam említett törekvésük volt a felújítások fafajainak elegyesítése. Ezt többek között tölgy főfafajú állományoknál úgy végezték el, hogy a felújítások egy részében minden negyedik sort üresen hagytak, tehát nem vetettek és ültettek bele semmit. Majd a harmadik évben például gyertyán csemetét ültettek bele. Ezzel a módszerrel vegyítették különböző arányokban a tölgyet, s létrehoztak esetenként egy úgynevezett második korona szintet is, ha az volt a cél.

A vajszlói uradalomban az évi fahozam kisrészét szerszám- és tűzifa-ként az uradalom maga használta fel, nagyobb részét azonban az 1850-es évektől a század végéig szálanként és tövön, lábón értékesítette. A mellékjövedelmek között a századfordulóig jelentős szerepet kapott a tisztások legeltetése, a makkoltatás, és a lapályok sásos fűvének kaszálatása. Szigorú miniszteri utasítás értelmében azonban az erdők megújítása érdekében a vágásterületeken a kihasználás megkezdése előtt legalább 5 évig, a vágás befejezése után pedig legalább 20 évig tilos a legeltetés és a makkoltatás.²⁰

7. Erdősítések

Nagyon fontos feladat volt az erdőfelújítás. Korábban a felújítás leginkább csak sarjadzással történt, de ez a gyakorlat lassan megváltozott az 1890-es évekre. Egyre nagyobb hangsúlyt fektettek a megfelelő kivitelezésű felújításokra. A vágások pótlása leginkább alátelítésekkel történt, amelyre a kocsánytalan tölgy-makk a legkedveltebb; de használták a kocsányos tölgy- és csermakkot is. A 19. század végére egyre nagyobb arányban végeztek felújításokat csemetével. Az erdei tisztások és vágások hézagainak pótlására facsemetét használtak, amelyeket a csemetekertekben állítottak elő. Minden nagyobb erdőbirtoknak megvolt a maga csemetekertje, a községi és egyéb állami kezelés alatt levő erdők részére pedig az államerdészeti hivatal kaposvári csemetekertjében állítottak elő erdei csemetét, melyből évenként kb. 3 millió csemetét osztottak ki ingyen. A lakócsai uradalomban az erdőfelújítások kis részben természe-

tes, nagyobb részt mesterséges úton történtek. Itt is alkalmazták azt a módszert, amikor is a tarvágott területen 2–4 évig mezőgazdasági művelést folytattak. Majd pedig elkezdték a felújításokat párhuzamos sorokba történő ültetéssel vagy vetéssel. A sorközöket pedig a sorokban levő újulatok összezáródásáig folyamatosan ápolták, hogy a gyomnövények ne erősödjének túlságosan meg. Az árterületi erdőkben vegyesen tő és gyökér sarjak nyelésére és megfelelő ápolására törekedtek. A csemeték megtermelésére nagy hangsúlyt fektettek a saját csemetekertek létrehozásával. A vajszlói uradalomban az erdők megújítása főként természetes úton történt. Mesterséges beavatkozásra csak tisztások beültetésénél és hézagos fiatalosok pótlásánál került sor. Természetes felújítás esetén az első ötévi vágásterületen vágási tilalmat rendeltek el. Az első évben kivágták a gyertyánokat és a munkát akadályozó cserjéket, a következő évtől azután az évi ütemezésnek megfelelően tarvágást alkalmaztak.²¹

8. Összegzés

Az általam megvizsgált uradalmakban a 19. század végére jelentős szakmai fejlődés és gazdálkodói szemléletmód váltás ment végbe, amely a Dráva mentén hozzájárult a hosszú távon is fenntartható magasabb minőségű erdei termékeket és jövedelmet adó erdőgazdálkodás és az arra épülő faipar kialakulásához, ugyanakkor az agrárnagyüzemek számára az egyéb haszonvételi formák is fontosak maradtak. Az is tagadhatatlan, hogy az 1879. évi erdőtörvény jelentős minőségi javulást eredményezett hosszabb távon az erdőállományokban és az uradalmak gazdálkodásában. Az erdőfelügyelőségek hálózata folyamatos ellenőrzésekkel, engedélykiadásokkal és esetleges büntetések útján próbálta meg befolyásolni a törvény hatálya alá eső gazdálkodókat. A 19. század utolsó évtizedeiben a jó minőségű, nagy értéket képviselő erdőknek köszönhetően nagy számban települtek ide vagy jöttek létre helyi kezdeményezésre faipari vállalkozások. Az iparág fellendülése piaci konjunktúrát idézett elő a fa-termékek keresleti oldalán ebben a térségben.

JEGYZETEK

1. Lásd: Magyar Eszter (1981) tanulmányát.
2. T. Mérey Klára (1963).
3. Lásd: Magyar Eszter (1981) tanulmányát.
4. T. Mérey Klára (1963): 139. o.
5. Nagyváthy János (1821): 261. o.
6. Ujváry Imre (1914).

7. Csorba József (1857): 67. o.
8. Nagyváthy János (1821): 294. o.
9. Hirsch Alfréd (1903): 64. o.
10. Ditz Henrik (1993): 174. o.
11. Csorba József (1857): 66–67. o
12. Rumpf János (2016): 371. o.
13. Nagyváthy János (1821): 295. o.
14. Hohenlohe uradalmához lásd: Kaposi Zoltán (2016) tanulmányát.
15. Ujvári Imre (1914).
16. Lukács Gábor (2009).
17. MNL. SML. IV. 428. Somogy vármegye erdőgazdasági üzemterveinek a gyűjteménye 188–1945. Világi birtokosok, Festetics család, 134. doboz, részletes üzemterv.
18. MNL. BML. XI. 605. Erdészeti kimutatások, javaslatok 1815–1891.
19. MNL. SML. IV. 428. Somogy vármegye erdőgazdasági üzemterveinek a gyűjteménye 1881–1945. Egyházi birtokosok, Lakócsai uradalom, 106. doboz.
20. Kiss Z. Géza (1991): 60. o.
21. Ugyanott, 59. o.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Albrecht főherceg bellyei uradalmának leírása. Bécs, 1883.
- Csorba József (1857): Somogy vármegye ismertetése. Pest.
- Ditz, Heinrich (1993): A magyar mezőgazdaság. Népgazdasági tudósítás a kir. bajor Közmunka és Kereskedelmi Államminisztérium részére 1867. (Szerk.: Kádár Imre) Budapest.
- Fülöp Éva Mária (1987): Fejezetek a Tihanyi Apátság balatonendrédai gazdaságának történetéből (1716–1945). In: A Mezőgazdasági Múzeum Közleményei 1986–1987. (Szerk.: Für Lajos) Budapest.
- Hirsch Alfréd (1903): Somogy vármegye gazdasági monographiája. Budapest
- Kaposi Zoltán (2016): Kaszópusztai vadászatok (1912–1926) Közép-Európai Közlemények. 9. évf., 32. szám. 1.
- Kiss Z. Géza (1991): Ormánsági változások. fejezete0k a 18–19. századi társadalom történetéből. Budapest.
- Lukács Gábor (2009): A Festetics birtok gazdálkodási és vezetési reformja a XVIII. század végén. PhD-értekezés. Pannon Egyetem. Keszthely, 2009. http://konyvtar.uni-pannon.hu/doktori/2009/Lukacs_Gabor_dissertation.pdf
- Magyar Eszter (2002): Az 1879. évi erdőtörvény kibocsátásának körülményei. Agrártörténeti Szemle (44. évf.) 3–4. 319–348.
- Nagyváthy János (1821): Magyar practicus természet. Pest.
- Rumpf János (2016): Erdőhasználat. Budapest.
- T. Mérey Klára (1963): Az erdőgazdálkodás Somogy megyében (1700–1879). Agrártörténeti Szemle 5. évfolyam, 1–2. 133–150.
- Ujvári Imre (1914): Mezőgazdaság, állattenyésztés, szőlőművelés, erdészet. In: Magyarország vármegyéi és városai. Somogy (Szerk.: Csánki Dezső). Budapest. 301–343.